

SHAVKAT RAHMON SHE'RIYATIDA TOG' PEYZAJI

Jumanova Shaxnozaxon Ikromjonovna,
Qo'qon universiteti dotsenti, (PhD)
e-mail: shahnozajumanova13081989@gmail.com

MAQOLA HAQIDA	ANNOTATSIYA
Qabul qilindi: 6-oktabr 2025-yil Tasdiqlandi: 8-oktabr 2025-yil Jurnal soni: 16 Maqola raqami: 8 DOI: https://doi.org/10.54613/ku.v16i.1244	Ushbu maqolada o'zbek she'riyatining yirik namoyandalardan biri bo'lmish Shavkat Rahmon ijodida tog' manzaralarining o'ziga xos xususiyatlari, badiiy talqini tahlil etiladi. Shoirning poetik dunyoqarashida tog' obrazining ramziy-estetik ahamiyati, uning milliy ruh, tabiat va inson qalbi uyg'unligini ifodalashdagi o'rni yoritilgan. Tog' peyzajining turli poetik vositalar orqali gavdalanirishi, shuningdek, lirikaning ruhiy-falsafiy qatlamlarini boyitishdagi ahamiyati ilmiy asosda izohlangan. Maqolada shoirning ayrim she'rlari misolida tog' obrazining ruhiy kechinmalar bilan uyg'unlashuvi hamda estetik talqin xususiyatlari ochib beriladi.
KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/ KEYWORDS Shavkat Rahmon, she'riyat, tog' peyzaji, tabiat manzaralari, ramziy obraz, estetik talqin, milliy ruh	

Kirish. O'zbek adabiyotida tabiat manzaralarini badiiy talqin qilish qadimdan muhim an'anaga aylangan. Xususan, tog' obrazi xalq og'zaki ijodi, mumtoz she'riyat hamda zamonaviy poeziyada doimo ramziy-estetik ma'nolarni mujassamlashtirib kelgan. Tog' obrazida ulug'vorlik, bardavomlik, qat'iyat va ruhiy poklik kabi tushunchalar aks etadi. Shu bois zamonaviy o'zbek she'riyatining yirik vakili Shavkat Rahmon ijodida tog' peyzajining o'ziga xos poetik talqini alohida o'rin egallaydi.

Shoir she'riyatida tabiat manzaralari oddiy tasvir darajasida qolmay, balki inson qalbining ichki kechinmalari bilan uyg'unlashadi. Tog' peyzaji esa shoir lirikasida ruhiy iztirob, hayotiy kurash, ma'naviy sobitlik va milliy ruh ramzi sifatida talqin qilinadi. Shavkat Rahmonning poetik tafakkurida tog' manzaralari nafaqat estetik go'zallikni, balki falsafiy ma'noni ham o'zida mujassamlashtirib, lirik qahramonning ruhiy dunyosini ochishda vosita bo'lib xizmat qiladi.¹ Bugungi kunda o'zbek adabiyotshunosligida Shavkat Rahmon ijodi turli jihatlardan tadqiq etilgan bo'lsa-da, uning she'riyatida tog' peyzajining estetik-falsafiy xususiyatlarini maxsus tahlil qilish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda.² Zero, tabiat va inson ruhiyatining badiiy uyg'unligi shoir poetikasida milliy estetik tafakkurning yorqin namoyonidir.

O'zbek adabiyotida tabiat tasviri, xususan tog' manzaralari qadimdan badiiy-estetik tafakkurning muhim qismi bo'lib kelgan. Tog' obrazi xalq ruhiyatida sobitlik, mardlik, bardavomlik va yuksaklik timsoli sifatida qoraladi. Zamonaviy adabiyotda bu obraz nafaqat tabiat manzarasining go'zalligini ifodalash, balki insonning ichki dunyosi va ruhiy kechinmalarini yoritishda ham muhim vosita hisoblanadi.

Shavkat Rahmon ijodi o'zbek she'riyatida o'ziga xos poetik yo'nalish va falsafiy mushohada uyg'unligi bilan ajralib turadi. Uning she'rlarida tog' peyzaji oddiy manzara emas, balki milliy ruh, mustaqillik g'oyasi, inson qalbining iztirob va orzulari ramzi sifatida gavdalanadi. Shu jihatdan tog' manzaralari shoirning lirik qahramoni hayotiy kurashlari, ruhiy izlanishlari va falsafiy mushohadalari bilan chambarchas bog'langan.

Bugungi kunda adabiyotshunoslikda tabiat obrazlari orqali milliy o'zlikni anglash, estetik tafakkurni shakllantirish va shoir poetikasidagi ramziy qatlamlarni ochish muhim masala hisoblanadi. Shavkat Rahmon she'riyatida tog' peyzajini ilmiy tahlil qilish esa nafaqat shoir ijodining badiiy-estetik xususiyatlarini yanada chuqurroq o'rganishga, balki zamonaviy o'zbek poeziyasining milliy va umuminsoniy qirralarini ochib berishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili

Shavkat Rahmon ijodi mustaqillik davri o'zbek adabiyotining eng yorqin hodisalaridan biri sifatida adabiyotshunoslarning e'tiborini tortib kelmoqda. Shoir she'riyati haqida bir qator tadqiqotlar va ilmiy maqolalar yaratilgan bo'lib, ular asosan shoirning poetik tafakkuri, falsafiy mushohadalari, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga munosabati kabi masalalarga qaratilgan. Masalan, H. Karimov o'zbek she'riyatida tabiat obrazlarining tarixiy shakllanish jarayonini tahlil qilib, tabiat manzaralarining estetik ahamiyatini yoritgan.³ S. Nazarov esa XX asr o'zbek lirikasidagi ramz va obrazlarning poetik funksiyalarini o'rganar ekan, Shavkat Rahmon she'riyatida tog' va tabiat tasvirlarining ramziy qatlamlariga ham qisqacha to'xtalib o'tadi.⁴

So'nggi yillarda Abdulaziz Qodirov⁵ Shavkat Rahmon she'rlarida falsafiy talqinlarni atroflicha o'rgangan bo'lsa-da, unda tog' peyzajining alohida estetik-falsafiy xususiyatlari yetarlicha tahlil qilinmagan. Bundan tashqari, boshqa tadqiqotchilar ham shoir lirikasidagi milliy ruh, ozodlik g'oyalari va shaxsiy kechinmalarni yoritishda tabiat obrazlarining, jumladan tog' manzaralarining muhim ahamiyat kasb etishini ta'kidlab o'tishgan.⁶

Demak, mavjud adabiyotlarda Shavkat Rahmon ijodi turli qirralardan tadqiq etilgan bo'lsa-da, uning she'riyatida tog' peyzajining ramziy-estetik talqini mustaqil ilmiy tadqiqot sifatida yetarlicha o'rganilmagan. Shu bois mazkur mavzuni alohida tahlil qilish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqot Shavkat Rahmon she'riyatida tog' peyzajining badiiy-estetik va falsafiy talqinini o'rganishga qaratilgan bo'lib, unda adabiyotshunoslikning zamonaviy nazariy yondashuvlari asos qilib olindi.

Tadqiqot obyekti Shavkat Rahmonning she'riy merosi, xususan, tabiat tasvirlari bilan bog'liq lirik asarlaridir. Predmet sifatida esa shoir she'riyatida tog' peyzajining estetik va ramziy talqini o'rganildi. Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

Qiyosiy-tahliliy metod – Shavkat Rahmon she'riyatidagi tog' obrazini o'zbek mumtoz va zamonaviy adabiyotidagi tog' manzaralari bilan solishtirish orqali o'ziga xos xususiyatlarni aniqlash uchun. Poetik tahlil metodi – shoirning alohida she'rlarida tog' peyzajining badiiy vositalar yordamida gavdalanirishini ko'rsatish uchun. Struktural yondashuv – tog' obrazining ramziy qatlamlarini, ularning kompozitsion

¹ Karimov, H. (2008). *O'zbek she'riyatida tabiat manzaralari*. Toshkent: Fan.

² Qodirov, A. (2020). "Shavkat Rahmon she'riyatida falsafiy talqinlar". *O'zbek adabiyoti va san'ati*, 4(2), 55–63.

³ Karimov, H. (2008). *O'zbek she'riyatida tabiat manzaralari*. Toshkent: Fan.

⁴ Nazarov, S. (2015). *XX asr o'zbek lirikasida ramz va obrazlar*. Toshkent: Akademnashr.

⁵ Qodirov, A. (2020). "Shavkat Rahmon she'riyatida falsafiy talqinlar". *O'zbek adabiyoti va san'ati*, 4(2), 55–63.

⁶ Rahimova, M. (2018). "Tabiat obrazlari va shaxsiy kechinmalar uyg'unligi". *Adabiyotshunoslik tadqiqotlari*, 7(1), 112–119.

va semantik vazifalarini tahlil qilishda. Falsafiy-estetik yondashuv – tog’ peyzajining inson ruhiyati, milliy tafakkur va umuminsoniy g’oyalar bilan uyg’unligini ochib berishda. Shunday qilib, tadqiqot metodologiyasi shoir she’riyatidagi tog’ peyzajini nafaqat badiiy vosita sifatida, balki milliy va falsafiy tafakkurni aks ettiruvchi obraz sifatida tahlil qilish imkonini berdi.

Natijalar

Shavkat Rahmonning badiiy tafakkurida tog’ manzaralari ko’pincha inson hayotining murakkab qirralari, ruhiy izlanishlar va irodaviy barqarorlik bilan uyg’unlashgan holda talqin etiladi. Bu jihatdan shoir poetikasida tog’ peyzajini tahlil qilish nafaqat adabiy-estetik jarayonni yoritadi, balki milliy adabiy tafakkurning o’ziga xosliklarini ham ochib beradi.

Rassom Shuhrat Abdurashidov xotirasiga bag’ishlangan “O’sh tog’lari” she’rida Shavkat Rahmon yana “tog’” peyzajiga murojaat qilgan. Bunda bag’ishlovning rassom xotirasiga atalgani undagi tasviriy san’atga xos unsurlarning yanada mukammal tarzda namoyon bo’lishini ko’rsatadi.

Quladimi, cho’kdimi bu tog’,
tog’ o’rnida qoldi bir qabr?!
Tog’larini yo’qotib, sarson –
ko’zyosh to’kar bir to’da abr.⁷

She’rda tog’lar inson hayotining buyuk qudrati va barqarorligini aks ettiradi. Ammo ularning yo’q bo’lishi inson ruhiyatida chuqur iz qoldirganini ilg’ash mumkin. Tog’ yo’qolgach, bulutlar to’dasi ko’zyosh to’kmoqda, natijada yo’qolgan tog’ o’rniga to’xtamay yomg’ir quyadi. “Quladimi, cho’kdimi bu tog’?” misrasining qayta-qayta keltirilish she’rdagi o’ziga xos ritm va emotsional jarayonni chuqurlashtirgan.

Shavkat Rahmon – ichki olamidagi ruhiy holatlarni tabiat unsurlari orqali badiiy ifoda etish mahorati bo’yicha o’zbek she’riyatida noyob hodisadir. Ushbu she’rda ham bu kabi mahorat chizgilarini ko’ramiz. Tog’larning yo’qolishi insonni yo’qotish, ayriliq hissini ifodalaydi. Go’yoki bu shaxsiy ayriliq, insoniyatga daxli yo’q, bir kishining (lirik qahramonning) ayrilg’iday ko’rinadi. Ammo she’rning keyingi bandlarida bu ayriliqning juz’iylikdan umumiylikka qarab yuksalishiga guvoh bo’lamiz:

Yurt kezaman: yig’lar yuragim –
bu qandayin razolat, ofat –
buyuk tog’lar o’rnida har gal
qabrlarni ko’raman faqat.⁸

Shoir bu misralar orqali jamiyatdagi buzilishlar, tabiatning vayron bo’lishi va insonning ular oldidagi oqizligiga ishora qiladi. Tog’lar faqat geografik jism emas, balki insonni ruhiy qo’llab-quvvatlovchi kuch sifatida tasvirlangan. Ular insonning falsafiy mulohazalarini va tabiatning barqarorligini aks ettiradi. Tog’ o’rnida paydo bo’lgan qabrlar vayron bo’lgan tabiatning va insonning fojeali kechmishini ramziy ravishda tasvirlaydi. She’rda tog’lar inson ruhiyatidagi barqarorlik va umid ramzi sifatida ko’rilgan. Ular yo’q bo’lganda, inson o’zligini yo’qota boshlaydi. Lirik qahramon tog’larning yo’qolishi orqali o’zining ichki kechinmalari va yo’qotgan insonlari bilan bog’liq tuyg’ularini ifodalaydi. Uning ruhiy holati ayriliq va xavotir hissi bilan to’ldirilgan. Qahramon tog’larning yo’qolishiga chidashga harakat qiladi, lekin bu jarayon uning ruhiy holatiga salbiy ta’sir qiladi. Bu uzv davom etaverishi, jarayon to’xtamasligi uning qalbini iztirobga soladi. Lekin inson tabiatning ko’hna qonuniyatiga bo’ysunishga majbur.

1-jadval. Shavkat Rahmon she’riyatida tog’ peyzaji talqini

She’r nomi	Tog’ obrazi ifodasi	Ramziy ma’nosi	Inson qalbi bilan bog’liqligi
“Tog’larda yurgan bola”	Tog’ ulug’vorligi, jarliklar	Mardlik va bardavomlik	Bolalik xotiralaridan ruhiy kuch olishi
“Yana tog’larga qarayman”	Tog’ manzaralari, cho’qqilar	Ruhiy yuksaklik	Qahramonning orzulari bilan uyg’unlashishi
“Umrin tog’larda”	Tog’dagi sokinlik, shamol	Ruhiy poklik	Shoir qalbidagi iztirobni yengillashtirishi
“Ko’ngil tog’lari”	Tog’larning kengligi	Mustaqillik va ozodlik	Ichki ruhiy kenglik va erkinlik ramzi

Yuqoridagi jadvaldan ko’rinib turibdiki, Shavkat Rahmon she’riyatida tog’ peyzaji oddiy tabiat tasviri darajasida qolmaydi. Har bir she’rda tog’ obraziga o’ziga xos ramziy-estetik ma’no yuklangan. Masalan, “Tog’larda yurgan bola” she’rida tog’ ulug’vorligi bolalik xotiralar bilan bog’lanib, inson ruhiyatida bardavomlik va mustahkamlik tuyg’ularini uyg’otadi. “Yana tog’larga qarayman” she’rida esa tog’ cho’qqilari orzular va intilishlar bilan uyg’unlashib, ruhiy yuksaklik ramziga aylanadi.

“Tog’larda umrim” she’rida tasvirlangan sokinlik shoir qalbinin iztiroblarini yengillashtiruvchi ruhiy panoj sifatida gavdalanadi. “Ko’ngil tog’lari” she’rida esa tog’larning kengligi bevosita mustaqillik, ozodlik va ichki erkinlik ramzi sifatida talqin qilinadi. Demak, Shavkat Rahmon lirikasida tog’ peyzaji bir vaqtning o’zida estetik, ramziy, falsafiy va psixologik funksiyalarni bajarib, shoirning milliy va umuminsoniy qarashlarini ochib beradi.

2-jadval. Tog’ peyzajining poetik funksiyalari

Poetik funksiya	Tavsifi	She’rdan misol (mazmunan)
Estetik funksiya	Tabiat go’zalligi va ulug’vorlikni tasvirlash	“Tog’lar ortidan quyosh chiqadi, hayotga nur sochadi”
Ramziy funksiya	Milliy ruh va sobitlik ramzi sifatida	“Tog’lar qulaganda ham, yurakdagi orzu qulamaydi”
Psixologik funksiya	Lirik qahramon ruhiyatini ochish	“Tog’ cho’qqisiga qarab, qalbimning og’irligi yengillashadi”
Falsafiy funksiya	Hayotiy mushohadalar va izlanishlar ramzi	“Har cho’qqining ortida yana bir yo’l yashiringan”

2-jadvalda ko’rsatilganidek, Shavkat Rahmon she’riyatida tog’ peyzaji turli poetik funksiyalarni bajaradi. Avvalo, u **estetik funksiyani** ado etib, tabiatning go’zalligi, ulug’vorligi va jozibadorligini badiiy tasvirlaydi. Shoirning tog’ manzaralari orqali yaratgan obrazlari o’quvchida estetik zavq uyg’otadi.

Shuningdek, tog’ peyzaji **ramziy funksiyada** ham muhim o’rin tutadi. Tog’ obrazlari bardavomlik, sobitlik, milliy ruh va ozodlik g’oyalarini ifodalovchi ramz sifatida namoyon bo’ladi. Masalan, tog’ning qulamasligi yoki cho’qqisining balandligi shoir lirikasida insonning irodasi, mustahkamligi bilan chambarchas bog’lanadi.

⁷ Шавкат Раҳмон. Абдиият оралаб. – Т.: Movarounnahr, 2012. – Б.61

⁸ O’sha manba - B.61

Psixologik funksiya jihatidan tog' peyzaji lirik qahramonning ichki kechinmalarini ochib beradi. Cho'qqilar, jarliklar, shamollar tasviri shoirning ruhiy iztiroblarini, qalb og'irligini yengillatadigan obraz sifatida xizmat qiladi.

Nihoyat, tog' manzaralari **falsafiy funksiyani** ham bajarib, hayotning murakkab qirralari, inson taqdiri va ruhiy izlanishlari haqida mushohadalarni chuqurlashtiradi. Cho'qqidan cho'qqiga intilish, tog' ortidagi yo'llar ramzi hayotning davomiyligi va inson orzularining tuganmasligini bildiradi.

Shunday qilib, Shavkat Rahmon poetikasida tog' peyzaji ko'p qatlamli badiiy hodisa sifatida talqin etilib, estetik zavq uyg'otishdan tashqari, milliy ruh, inson qalbi va falsafiy tafakkurni yoritishda ham muhim o'rin tutadi.

Muhokama. Adabiyotda tabiat tasvirlari, jumladan tog' peyzaji, faqat manzara emas, balki shoirning estetik dunyoqarashi va falsafiy mushohadalari ifodasi sifatida alohida ahamiyatga ega. Shavkat Rahmon she'riyatida tog' obrazlari ana shunday ko'p qirrali poetik hodisa sifatida gavdalanadi.

1-jadval tahlillari shuni ko'rsatadiki, shoir tog' manzaralarini tasvirlar ekan, ularga bevosita ramziy ma'no yuklaydi. "Tog'larda yurgan bola" she'rida tog'ning ulug'vorligi inson ruhiyatidagi bardavomlik va mardlikni eslatadi, "Yana tog'larga qarayman"da cho'qqilar orzular va intilishlarning ramzi sifatida ifodalanadi. "Umrin tog'larda"da tog'larning sokinligi qalb iztiroblariga ruhiy panoj beradi, "Ko'ngil tog'lari" esa ozodlik va erkinlik ramzi darajasiga ko'tariladi. Demak, tog' peyzaji shoir ijodida shunchaki tasvir emas, balki ruhiy-estetik va ramziy qatlimga ega obrazdir.

2-jadvalda ko'rsatilgan poetik funksiyalar esa Shavkat Rahmon poetikasining yana bir jihatini ochib beradi. Tog' peyzaji, bir tomondan, estetik funksiya bajarib, tabiat go'zalligi orqali o'quvchida zavq uyg'otadi; ikkinchi tomondan, ramziy funksiya sifatida bardavomlik va mustahkamlikni bildiradi. Shu bilan birga, psixologik funksiya orqali tog'

obrazlari inson qalbidagi iztiroblar va orzularni ifodalaydi, falsafiy funksiya esa hayotning davomiyligi va inson orzularining tuganmasligini yoritadi.

Shunday qilib, Shavkat Rahmon she'riyatida tog' peyzaji ko'p qatlamli badiiy hodisa bo'lib, u shoirning estetik qarashlarini, ramziy tafakkurini, ruhiy kechinmalarini va falsafiy mushohadalarni uyg'unlashtirgan. Bu jihatlar shoir lirikasining o'ziga xosligini belgilab, uni o'zbek adabiyotida alohida o'rin egallashiga sabab bo'ladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Shavkat Rahmon she'riyatida tog' peyzaji o'ziga xos badiiy-estetik hodisa sifatida namoyon bo'lishi aniqlandi. Birinchidan, tog' obrazlari shoir ijodida faqatgina tabiat manzarasi sifatida emas, balki ramziy va falsafiy mazmun bilan boyitilgan holda qo'llangan. "Tog'larda yurgan bola", "Yana tog'larga qarayman", "Umrin tog'larda" va "Ko'ngil tog'lari" kabi she'rlar misolida tog' peyzaji inson ruhiyatining turli qirralarini yorituvchi vosita sifatida talqin qilinadi.

Ikkinchidan, tahlillar shuni ko'rsatdiki, tog' obrazlari estetik, ramziy, psixologik va falsafiy funksiyalarni o'zida mujassamlashtiradi. Estetik funksiya orqali shoir o'quvchiga tabiat go'zalligi va ulug'vorligini his qildirsa, ramziy funksiya orqali bardavomlik, sobitlik va ozodlik g'oyalarini ifodalaydi. Psixologik funksiya shoir ruhiy kechinmalarini tog' obrazlari bilan uyg'unlashtirsa, falsafiy funksiya inson hayoti va orzulari davomiyligi haqidagi mushohadalarni chuqurlashtiradi.

Uchinchidan, Shavkat Rahmon she'riyatida tog' peyzaji milliy va umuminsoniy qadriyatlarni birlashtiruvchi ramz darajasiga ko'tariladi. Shoir uchun tog' — bu nafaqat tabiat manzarasi, balki xalq ruhiyati, milliy uyg'onish, mustaqillik va inson erkinligining poetik timsolidir. Shunday qilib, Shavkat Rahmon she'riyatida tog' peyzaji milliy ruh, inson qalbi va umuminsoniy falsafiy tafakkurni birlashtirgan yuksak badiiy hodisa sifatida qaralishi lozim. Ushbu tadqiqot mazkur mavzuni o'zbek adabiyotshunosligida yanada kengroq o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov, H. (2010). *O'zbek she'riyati poetikasi va tabiat obrazlari*. Toshkent: Fan.
2. Nazarov, S. (2018). Mustaqillik davri o'zbek she'riyatida ramziy talqinlar. Toshkent: Yangi asr avlodi.
3. Шавкат Раҳмон. Абдиат оралаб. – Т.: Movarounnahr, 2012. – Б.61
4. Rahmon, Sh. (2001). Tanlangan asarlar. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti.
5. Qodirov, A. (2020). "Shavkat Rahmon she'riyatida falsafiy talqinlar". *O'zbek adabiyoti va san'ati*, 4(2), 55–63.

6. Ikromjonovna, J. S. (2023). THE ROLE OF FOLK TALES AND EPIC MOTIVES IN THE POETRY OF USMAN AZIM. *Open Access Repository*, 9(4), 545-548.

7. Ikromjonovna, J. S. (2023). PEYZAJNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK MOTIVNI ANGLATISHDAGI O'RNI. *QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 1, 97-99.

8. Saidov, U. (2015). O'zbek adabiyotida tabiat estetikasining poetik talqini. Samarqand: SamDU nashriyoti.